

УДК 005.35:338.23(477):355.01(477:470)»2022/2024»
DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.20>

І. І. Коваленко

викладач кафедри соціології
Запорізького національного університету

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено теоретичному аналізу поняття «соціальна відповідальність держави» в контексті повномасштабної війни в Україні. Встановлено, що соціальна сутність держави виявляється здатністю задовольняти потреби всього суспільства. Визначено, що країна перебуває в масштабній соціальній кризі. Проаналізовано окремі наукові публікації вітчизняних науковців, темою яких були фундаментальні проблеми розвитку соціальної держави в Україні, корпоративна відповідальність органів державної влади та бізнесу. Визначено, що у теорії державного управління відсутні ґрунтовні наукові розробки присвячені проблематиці соціальної відповідальності держави в контексті повномасштабної війни в Україні.

Автором проаналізовано особливості соціальної відповідальності держави в контексті повномасштабної війни в Україні та окреслено суб'єктів соціальної відповідальності держави. Встановлено, що пріоритетними сферами реформ Уряду є економічний розвиток країни, ефективності врядування, розвиток людського капіталу, боротьба з корупцією та забезпечення верховенства права. Наведені трактування вітчизняними науковцями поняття «соціальна відповідальність держави».

Визначено характерні ознаки соціальної відповідальності держави. Встановлено, що в умовах повномасштабної війни соціальна відповідальність держави набуває нових рис. Сформовано авторське визначення поняття «соціальна відповідальність держави в контексті повномасштабної війни».

Визначено основні суб'єкти соціальної держави які виступають суб'єктами соціальної відповідальності. Здійснено класифікацію суб'єктів соціальної держави, які формують соціальну справедливість в умовах воєнного стану. Встановлено, що до цих органів відносяться вищі органи державної влади, а також військові адміністрації, громадськість та міжнародні організації.

Визначено, що без механізму реалізації соціальної відповідальності втрачаються мета і сенс існування інших механізмів державної соціальної політики. Встановлено, що соціальна відповідальність держави є багатоаспектним та інституційним явищем, що змінює своє основне призначення в умовах повномасштабної війни. Розроблено авторську класифікацію суб'єктів соціальної держави, які формують соціальну справедливість в умовах воєнного стану.

Ключові слова: соціальна відповідальність, громадянське суспільство, держава, соціальні права, європейські цінності, соціальна держава.

Постановка проблеми. Підтримуючи думку О. Грішнова зазначимо, що держава як головний інститут політичної системи суспільства виникає насамперед для задоволення його соціальних потреб, отже, її соціальна функція є стрижневою та визначальною. Означені ідеї відображаються в концепції соціальної держави. Соціальна сутність держави виявляється

як її глибинна, визначальна властивість, що характеризується здатністю держави задовольняти потреби всього суспільства – забезпечувати його збереження, розвиток як цілісного соціального організму, а також основоположні інтереси окремих соціальних груп і усіх громадян [1]. В умовах повномасштабної війни дуже складно забезпечити збереження суспіль-

ства як цілісного організму, однак держава має ставити пріоритетним завданням охорону основоположних прав та інтересів всіх громадян.

Починаючи з 23.02.2022 року, країна опинилась в повномасштабній соціальній кризі – зруйновані міста, окуповані території, продовження бойових дій, виїзд громадян за кордон, корупція, постійна атака ракет та БЛА по містам України і цей перелік можна продовжувати. Також, після закінчення війни, держава зіткнеться з новими викликами соціальної напруги населення.

Вказані фактори та нагальна потреба їх вирішення вказують на актуальність дослідження особливостей соціальної відповідальності держави, і, в першу чергу, в умовах повномасштабної війни.

Актуальність теми також обумовлена тим, що європейські цінності ґрунтуються на соціальній справедливості та відповідальності держави перед суспільством, і Україна обрала шлях боротьби за ці стандарти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою теоретичних засад становлення та розвитку соціальної держави в Україні займалися такі дослідники Н. Батура, О. Бобровська, М. Рудакевич, Д. Севрюков, А. Сілеко, В. Співак, А. Супруненко, А. Четверікова. Значний науковий внесок присвячений проблемам загальної теорії соціальної держави у монографії О. Панкевича [2], який розглянув поняття соціальної держави, а також основні моделі й тенденції розвитку соціальної держави. С. Кісс у дисертаційному дослідженні проаналізувала теоретичні та історико-правові аспекти розвитку соціальної держави в Україні. В роботі було простежено шлях становлення соціальних ідей, поступового розширення змісту соціальної держави від фрагментарних актів соціальної підтримки населення, до постійного, цілеспрямованого здійснення державної соціальної політики [3].

Окремі питання державного управління соціальною сферою та соціальної відповідальності бізнесу були висвітлені у науковій статті О. Дегтяр [4], автор визначив специфіку та головні проблеми державного управління соціальною сферою. Також

важливою науковою роботою є дисертація І. Савченка [5] присвячена соціальній відповідальності органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави, у своїй науковій роботі розкриває теоретичні засади дослідження відповідальності соціальної держави, принципи формування соціальної відповідальності в системі державного управління, а також політико-правові та організаційні аспекти реалізації соціальної відповідальності органів державної влади в Україні. А. Рижко у своїй науковій статті наголосив, що соціальна відповідальність держави є особливим видом суспільних відносин і закономірним результатом розвитку соціально орієнтованої економіки [6].

В. Андріяш здійснив спробу розкрити взаємозв'язок соціальної відповідальності держави та державної соціальної політики в сфері соціального захисту населення [7].

Водночас, у теорії державного управління відсутні ґрунтовні наукові розробки присвячені проблематиці соціальної відповідальності держави в контексті повномасштабної війни в Україні, що потребує додаткового дослідження та ґрунтовного вивчення.

Мета статті – проаналізувати особливості соціальної відповідальності держави в контексті повномасштабної війни в Україні та визначити суб'єктів соціальної відповідальності держави.

Виклад основного матеріалу. На сайті урядового порталу зазначається про впровадження реформ на яких Кабінет міністрів України зосередить свою увагу протягом 2024 року. Пріоритетними сферами є економічний розвиток країни, ефективності врядування, розвиток людського капіталу, боротьба з корупцією та забезпечення верховенства права. Основними постулатами мають стати сильна та стабільна економіка, рівні права та можливості для всіх без винятку, верховенство права, якісна медицина та освіта, соціальна захищеність [8]. Вищезазначені сфери є фундаментом для формування справедливої соціальної відповідальності держави.

Спираючись на думку І. Савченка зазначимо, що соціальна відповідальність влади

має поліфункціональний зміст, а саме: базується на системоутворюючому принципі соціальної держави, реалізація якого сприяє здійсненню всіх інших принципів сучасного державного управління; позитивному іміджі інститутів держави та її посадових осіб; завдяки цілеспрямованій державній соціальній політиці є засобом вирішення соціальних проблем [5].

Для реалізації поставленої мети наукової статті пропонуємо розглянути категоріальний апарат визначення «соціальна відповідальність держави». Відтак, А. Рижко пропонує наступне визначення корпоративна соціальна відповідальність органів місцевого самоврядування – це сучасний демократичний стиль діяльності представницьких і виконавчих органів самоврядної влади й управління, який безпосередньо і опосередковано (через втілені принципи, організаційну культуру, засоби взаємодії з громадою тощо) передбачає вимогу щодо наявності в усіх управлінських рішеннях вектору спрямованості на сталий розвиток та добробут членів територіальної громади [6].

О. Грішнова визначає, що соціальна відповідальність держави (органів державної влади різного рівня та органів місцевого самоврядування) має системоутворюючий, багатофункціональний зміст, вона сприяє здійсненню всіх інших принципів сучасного державного управління, забезпечує позитивний імідж інститутів держави та її посадових осіб, стає обов'язковим засобом соціальної відповідальності на інших рівнях (зокрема, підприємств і громадян), запорукою соціального прогресу [1].

О. Безрукова зазначає, що в загальному соціальному розумінні поняття «державної соціальної відповідальності» є «об'єктивно сформованими в результаті закономірного розвитку цивілізації та витікаючи з самої природи взаємовідносин держави, громадянського суспільства та людини, гарантовані можливості користуватися найбільш важливими соціальними благами та послугами за умов безпечного та вільного існування індивіда» [9].

На думку В. Андрущенко, В. Бакірова, М. Бойченко, соціальна відповідальність держави – це ступінь відповідності дій

соціальних суб'єктів (індивіди, соціальні групи, держава) до взаємних вимог, які є дійсно правовими та іншими соціальними нормами, загальними інтересами [10].

Узагальнюючи вищезазначені теоретичні визначення, пропонуємо виокремити характерні ознаки соціальної відповідальності держави:

- демократичний стиль управління спрямований на сталий розвиток та добробут членів територіальної громади;
- стає обов'язковим засобом соціальної відповідальності на всіх рівнях;
- гарантовані можливості користуватися найбільш важливими соціальними благами та послугами за умов безпечного та вільного існування індивіда;
- ступінь відповідності дій соціальних суб'єктів (індивіди, соціальні групи, держава) до взаємних вимог;
- дії суб'єктів відповідають правовим та соціальним нормам.

Однак, в умовах повномасштабної війни соціальна відповідальність держави набуває нових рис, на перших план виходить забезпечення миру та безпеки громадян. При реалізації цього принципу деякі права громадян обмежуються, ступінь відповідальності деяких суб'єктів є неоднорідним, правило сталого розвитку громад не може бути застосований до східних регіонів країни.

На підставі проведеного теоретичного дослідження, пропонуємо таке визначення: соціальна відповідальність держави в умовах повномасштабної війни – це поєднання демократичного та жорстко регламентованого по вертикалі стилів управління у діяльності представницьких та органів військової адміністрації, які безпосередньо чи опосередковано приймають рішення, що спрямовані на забезпечення миру та безпеки громадян, надання додаткових соціальних гарантій внутрішньопереміщеним особам, особливу увагу приділяють особам, що залишились на окупованих територіях чи в зонах активних бойових дій.

Основними суб'єктами соціальної держави є:

- громадяни України;
- гарант Конституції – Президент України;

- вищий орган законодавчої влади – Верховна Рада України;
- вищий орган виконавчої влади – Кабінет Міністрів України;
- органи державної влади різного рівня та органи місцевого самоврядування;
- суб'єкти господарювання різних форм власності, профспілкові та громадські організації. Водночас всі ці суб'єкти виступають як суб'єкти соціальної відповідальності, тобто у соціальній державі від усіх них очікується соціально відповідальна діяльність [1].

В реаліях сьогодення України, вважаємо за доцільне доповнити вищезазначений перелік, а саме Президент України як Верховний головнокомандувач Збройних сил України, Збройні сили України, обласні військові адміністрації, Київська міська військова адміністрація. Вважаємо за доцільне зазначити, міжнародні організації та партнери, на разі, дуже фінансово допомагають, що допомагає зменшувати соціальну несправедливість у державі. Всі суб'єкти повинні знаходити у системі та взаємозв'язку для реалізації демократичних цінностей та досягнення соціального благополуччя.

Пропонуємо схематично зобразити суб'єктів соціальної держави, які формують соціальну справедливість в умовах воєнного стану (рис. 1).

Підтримуючи думку І. Савченка зазначимо, що механізм реалізації соціальної відповідальності держави включає достатньо широкий спектр інших механізмів і сам є однією із складових інших механізмів, зокрема державного механізму з його трьома елементами згідно з розподілом влади:

- механізму правового регулювання;
- механізму охорони та захисту прав і основних свобод людини і громадянина;
- механізму реалізації Конституції України тощо.

Без механізму реалізації соціальної відповідальності втрачаються мета і сенс існування інших механізмів державної соціальної політики [5].

Таким чином, систематизація та узагальнення теоретичного і фактичного матеріалу дозволяють розглянути феномен соціальної відповідальності держави через призму механізмів реалізації. На жаль, в умовах воєнного стану багато

Рис. 1. Суб'єкти соціальної держави, які формують соціальну справедливість в умовах воєнного стану

Джерело: розроблено автором

прав і свобод людини і громадянина нівелюються.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи слід зазначити, що соціальна відповідальність держави є багатоаспектним та інституційним явищем, що змінює своє основне призначення в умовах повномасштабної війни. Забезпечення миру і безпеки має стати пріоритетним напрямком роботи органів державної влади. Розроблена класифікація суб'єктів соціальної держави, які формують соціальну справедливість в умовах воєнного стану, повинні знаходити у системі та взаємозв'язку для реалізації демократичних цінностей та досягнення соціального благополуччя. Оскільки, в Україні не запроваджена єдина концепція соціальної відповідальності всіх суб'єктів соціальної держави на інституційному виміру, це закладає основи для подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Грیشнова О. А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні. URL: <https://dse.org.ua/archive/15/3.pdf> (дата звернення: 28.10.2024).
2. Панкевич О.З. Соціальна держава: проблеми загальної теорії: монографія. Львів : Львівський юридичний інститут МВС України, 2004. 183 с.
3. Кісс С.В. Розвиток соціальної держави в Україні: теоретичні та історико-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 248 с.
4. Дегтяр О.А. Державне управління соціальною сферою та соціальна відповідальність бізнесу. Теорія та практика державного управління, 2013. № 2 (41). С. 1-7.
5. Савченко І. Г. Інституційна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави в Україні: автореф. дис. ... канд. наук держ. упр. : 25.00.01. Харків, 2007. 40 с.
6. Рижко А. М. Корпоративна соціальна відповідальність органу місцевого самоврядування: термінологічні аспекти. Теорія та практика державного управління, 2013. № 1 (40). С. 419-426.
7. Андріяш В.С. Соціальна відповідальність держави в сфері забезпечення соціального захисту населення в умовах війни в Україні. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2023. № 2. URL: <https://journals.politehnica.dp.ua/index.php/public/article/view/308/275>.
8. Якісні зміни, що відбуваються вже сьогодні. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi>.
9. Безрукова О. А. Соціальна відповідальність в сучасному українському суспільстві: соціологічна концептуалізація та досвід емпіричного дослідження: дис. докт. соц. наук : 22.00.04. Київ, 2015. 427 с.
10. Андрущенко В. П., Бакіров В. С., Бойченко М. І. Відповідальність соціальна. Філософський словник соціальних термінів. Харків : Р.И.Ф., 2005. С. 141-142.

Kovalenko I. Social responsibility of the state in the context of full-scale war in Ukraine

The article is devoted to the theoretical analysis of the concept of «social responsibility of the state» in the context of the full-scale war in Ukraine. It was established that the social essence of the state is the ability to satisfy the needs of the entire society. It was determined that the country is in a large-scale social crisis. Separate scientific publications of domestic scientists were analyzed, the topic of which was the fundamental problems of the development of the social state in Ukraine, corporate responsibility of state authorities and business. It was determined that the theory of public administration lacks thorough scientific developments devoted to the issue of social responsibility of the state in the context of a full-scale war in Ukraine.

The author analyzed the features of the state's social responsibility in the context of the full-scale war in Ukraine and outlined the subjects of the state's social responsibility. It was established that the priority spheres of the Government's reforms are the economic development of the country, the efficiency of governance, the development of human capital, the fight against corruption and ensuring the rule of law. Interpretations of the concept of «social responsibility of the state» by domestic scientists are given.

Characteristic signs of social responsibility of the state are defined. It was established that in the conditions of a full-scale war, the social responsibility of the state acquires new

features. The author's definition of the concept of «social responsibility of the state in the context of a full-scale war» was formed.

The main subjects of the welfare state, which act as subjects of social responsibility, are defined. The classification of subjects of the welfare state, which form social justice in the conditions of martial law, has been carried out. It is established that these bodies include the highest bodies of state power, as well as military administrations, the public, and international organizations.

It was determined that without a mechanism for the implementation of social responsibility, the purpose and meaning of the existence of other mechanisms of state social policy are lost. It is established that the social responsibility of the state is a multifaceted and institutional phenomenon that changes its main purpose in the conditions of a full-scale war. The author's classification of subjects of the welfare state, which form social justice in the conditions of martial law, has been developed.

Key words: social responsibility, civil society, state, social rights, European values, social state.